

POPPEROV „KRITICKÝ RACIONALIZMUS“ A REŠTAURÁCIA METAFYZIKY

FRANTIŠEK MIHINA, Ústav ML v Prešove UPJŠ, Košice

MIHINA, F.: Popper's „Critical Rationalism“ and Restoration of Metaphysics.

Filozofia 41, 1986, No. 6, p. 652—663

K. R. Popper is an influential representative of bourgeois philosophy, methodology and logic of science in the second half of this century. His intellectual development is motivated by critical relation to conceptions of logical empiricists. He created a conception of „critical rationalism“ in which he found a starting point for his dynamic methodological conception. His anti-inductivist attitude has been successively transformed into a critical-rationalistic model of science which is typical for falsificationism, phenomenalism, methodical scepticism, vigorous hypothetism in view of the truth of scientific propositions and so on, not excepting even conventionalism as a method of choice of alternative propositions and theories, existing parallel. As an expression of these conceptions of Popper's may be also considered his model of the growth of science. His efforts to restore metaphysics is materialized in his „three worlds“ conception, by means of which Popper not only restores metaphysics but also certain aspects of objective idealism of Platos type. His anti-historism reacts critically against historical-materialist conception of history and Popper becomes a theoretician of the contemporary bourgeois social reformism.

Karl Raimund *Popper* (1902) patrí nesporne k najplodnejším a najčastejším spomínaným reprezentantom buržoáznej filozofie, metodológie a logiky vedy v uplynulom polstoročí. Prešiel viacerými etapami intelektuálneho vývinu. Pomerne dobre sa orientuje v súčasnej prírodovede, v hlbinných procesoch, ktoré charakterizujú prudko sa rozvíjajúcu vedu nášho (ale nielen nášho) storočia. Nepodceňuje ani hlavné dejinnofilozofické iniciatívy, čo v istom zmysle nachádza svoj výraz v evolúcii Popperových názorov. Je ovplyvnený anglickou empirickou tradíciou, kriticky sa však usiluje o jej prekonanie, najčastejšie formou kritiky správa. Neakceptuje totiž ani jej nie nepodstatné materialistické aspekty, ani jej viac-menej plodný metodologický induktivizmus. K otázkam filozofie a epistemológie vedy sa dostáva pod zrejým vplyvom orientácie, ktorá má (vďaka pôsobeniu E. Macha a M. Schlicka) na viedenskej univerzite, na ktorej študoval aj Popper, hlboké korene. V dobe, keď sa konštituuje tzv. Viedenský krúžok, začína sa Popperova teoretická práca. Niet pochybností, že hlavný prameň inšpirácie nachádza preto v novopozitívizme dvadsiatych a tridsiatych rokov. Toto tvrdenie možno obhájiť aj napriek tomu, že Popperov vzťah k novopozit-

tivizmu carnapovského typu nebol jednoduchým a jednoznačným¹. Samotný Popper v tejto súvislosti tvrdí, že jeho najvýznamnejšie dielo *The Logic of Scientific Discovery* (vydané nemecky r. 1935) bolo „čiasťou formou kritiky pozitivizmu“ (5. s. 69). A keď vzápätí konštatuje, že „dnes všetci vedia, že logický pozitivizmus je mŕtvý“ (5, s. 69), rád priznáva, že aj jeho zásluhou. Pravdou je, že Popper dokázal odhaliť slabé stránky logicko-pozitivistickej koncepcie vedy už vtedy, keď sa len stávala známou a vplyvnou v prostredí buržoázneho myslenia a v širších vedeckých kruhoch. Pravdou však je aj to, že jeho kritika bola síce anti-novopozitivistická, nebola však anti-pozitivistická, čo sa aj samotnej Popperovej koncepcii nakoniec stalo osudným.

V päťdesiatych rokoch sa kríza logického pozitivizmu stala nepopierateľným, všeobecne prijímaným faktom. Priznáva to aj K. Popper. Najmä preto, že filozofia vedy logického pozitivizmu nebola „zrkadlom“, ale skôr filozoficko-metodologickou deštrukciou vedy. Senzualistický redukcionizmus a deskriptivizmus ako gnozeologické východiská vyústili do nesprávnych metodologických postulátov: striktnej protikladnosti empirického a teoretického v zmysle podcenenia teoretickej roviny moderného vedeckého myslenia, akceptovania veľmi prísnych a úzkych noriem vedeckej racionálnosti, redukcie metodológie vedy na analýzu konceptálneho systému vedy, triviálneho kumulativizmu a kvantitatívneho chápania rastu vedeckého poznania. Popper preto svoj program formuluje ako *obrat* od analýzy štruktúry k analýze *rozvoja* ľudského poznania, od metodologickej statiky k metodologickej dynamike, čo samé osebe je nesporne pokrokom. Avšak, ako ukážeme neskôr, Popper ako kritik logického empirizmu, usilujúci o jeho prekonanie, neprekráča fundamentálne pozitivistické filozofické východiská. Je kritikom logického pozitivizmu v rámci „globálnej“ pozitivistickej orientácie charakterizovanej najmä pretrvávajúcim fenomenalizmom ako hraničným gnozeologickým postojom.

K. Popper sám seba zaraďuje do línie odporcov uplatňovania klasických princípov výstavby filozofických systémov v nových podmienkach, neodmieta však minulosť filozofie, ako to robili Schlickovi stúpenčí. Horlí za modernizáciu filozofického programu a ostro kritizuje nihilizmus a radikálny predmetový redukcionizmus carnapovskej orientácie, jej analytický projekt a neoprávnenú zámenu filozofickej reflexie sveeta logickou a metodologickou reflexiou konceptuálneho systému. „Dosiahne vôbec filozofia stav“ — pýta sa Popper, „že bude schopná vytýčiť skutočný problém?“ (4, s. 13). Súhlasí s Wittgensteinom, že ne-

¹ Oficiálne nikdy nepatril k Viedenskému krúžku, nezúčastňoval sa jeho pracovných stretnutí, často sa však stretával súkromne s jeho hlavnými predstaviteľmi (najmä s R. Carnapom). Skutočnosťou zostáva, že Popperova myšlienková evolúcia sa len veľmi ťažko dá pochopiť bez zohľadnenia jeho vzťahu k Schlickovým stúpencom a pokračovateľom.

jestvujú čisto filozofické problémy. Obhajuje názor, že existuje veľa dôvodov pre ďalšie zachovanie existencie filozofie. Jej problémy *nie sú* pseudoproblémy, ich korene a riešenie je však potrebné hľadať v empirických vedách. „Existuje minimálne jeden filozofický problémy, ktorý zaujíma každého človeka. Je to problém kozmologický: *problém poznania sveta, zahrnujúc nás a naše poznanie ako jeho súčasť*“ (4, s. 15). Úlohou filozofie je produkovať idey, ktoré predstavujú inšpiráciu pre faktualne vedy, ale aj pre chápanie a riadenie verejného života.

Anglický marxistický filozof J. Lewis tvrdí, že „jedným z najväčších sporov súčasnosti je spor o možnosti metafyziky“ (9, s. 15). V tejto súvislosti Popper sám seba nazýva „metafyzickým realitom“. Nepovažuje síce metafyziku za súčasť vedeckých teórií, ale nezavrhuje ju. „Je mylné uskutočňovať demarkáciu medzi vedou a metafyzikou tak, že druhú vylúčime ako zmysluprázdnu ... nakoľko väčšina našich vedeckých teórií vzniká z mýtu“ (7, s. 257). Filozofia (rozumej metafyzika) čerpá svoje problémy aj vo vede, „domýšľa“ ju, svojimi postojmi a názormi sa k nej vracia a tak má, resp. môže mať na jej rozvoj určitý, častokrát nemalý vplyv. Idey, čo i nevedecké, metafyzické, sú, či môžu byť pre vedu inšpiratívne. Tento vplyv sa uskutočňuje reformuláciou metafyzických problémov na problémy vedy a jej postupov. Tým, že metafyziku zbavuje podozrenia zo zmysluprázdnoty, priznáva dôležitosť filozofických problémov, ... prebúdza u buržoázných metodológov záujem o filozofiu, ktorý takmer vyhasol v dobe panstva logického empirizmu“ (10, s. 59). Aj v tomto zmysle však Popper neprekračuje klasické pozitivistické bariéry, obmedzujúc filozofickú aktivitu. Filozofia podľa neho nemá ani svoj špeciálny predmet (je predmetovo amorfná), ani špecifické metódy a nie je schopná — povedané s Comtom, preniknúť k „podstatám“ vecí a javov. Nie je ani v pravom slova zmysle vedou, aj keď je pre vedu inšpiratívna: zostáva nanajvýš filozofiou, metodológiou či epistemológiou vedy. Hranice buržoázneho filozofického scientizmu tak Popper neprekračuje a v skutočnosti sa o to ani neusiluje.

Z uvedeného vyplývajú aj Popperove názory na metódu filozofie. „Neexistuje špecifická, výlučne filozofická metóda“ (4, s. 15). Jej metódou je metóda akejkolvek racionálnej kritiky, akejkolvek racionálnej diskusie nezávisle na tom, či sa odohráva na pôde spoločenskej či prírodnej vedy. „Metóda, ktorú mám na mysli, spočíva v jasnej formulácii problému a v *kritickom* preskúmaní jeho riešenia“ (4, s. 16). Popper je stúpencom *metodologického pluralizmu*. Existuje neobmedzené množstvo metód, ich použitie závisí od situácie. Hypertrofuje „filozofický kriticismus“, ktorý by mal vyrastať z kriticismu vedeckého. To isté sa vzťahuje na filozofický racionalizmus. Filozofia je kritickým, racionálnym myslením. Metódy racionálnej kritiky sú *univerzálnymi metódami* poznania. Filozofické poznanie musí akceptovať imperatív univerzálného kriticismu, t.j. permanentne uskutočňovať kritiku seba

samej. Problém však spočíva v tom, že takto pochopený kriticismus ako metóda filozofie a vedy vôbec nie je schopný odlíšiť špecifiku filozofických postupov od nefilozofických, neumožňuje vysvetliť a pochopiť vzťah filozofického a špeciálnovedného poznania.

Filozofi by podľa Poppera nemali byť úzkymi špecialistami, a to ani v chápaní predmetu, ani v uplatňovaných metódach skúmania. Avšak napriek „antišpecializačnej“ tendencii celkom jednoznačne prioritizuje *epistemologický variant* filozofie, tzn. chápe ju ako epistemologicko-metodologickú analýzu poznania. A nakoľko centrálnym problémom epistemológie vždy bol a zostáva problém rastu poznania“ (4, s. 15) — ten je najlepšie analyzovať štúdiom rastu vedeckého poznania (čo je podľa neho úlohou filozofie), z hľadiska predmetového vymedzenia filozofie sa vracia tam, kde skončili logickí empirici. Zotrváva v hraniciach predmetového scientistického redukcionizmu, namiesto logickej analýzy dosiahnutého poznania zaujíma sa skôr o model rastu vedeckého poznania. Hypertrofuje a zvyľušňuje epistemologickú *skepsu* ako metodologický imperatív primárneho významu. Jeho stanovisko spočíva v nasledovnom.

Konečným cieľom vedy je *vysvetlenie*. Veda nás nie je schopná oslobodiť od predsudkov a omylov, dosiahnuteľnou vlastnosťou jej výrokov *nie je pravdivosť*. „Predpokladám, že cieľom vedy je hľadanie uspokojivého vysvetlenia“ (6, s. 191). K dispozícii máme vždy viac teórií, z ktorých je potrebné vybrať si. „Lepšia je tá teória, ktorá má vyššiu vysvetľovaciu schopnosť, t. j. tá, ktorá vysvetľuje viac, presnejšie a ktorá umožňuje lepšie predpovede“ (7, s. 192). Už z uvedeného je zrejmý Popperov vyhranený skepticizmus vo vzťahu ku kvalite nášho poznania.

„Neskorý“ Popper, na rozdiel od „raného“, síce uvádza ako súčasť cieľa vedy pojem pravdy, ale spochybňuje ju a neverí v jej dosiahnutie. Nijaké kritérium pravdy a pravdivosti podľa neho v skutočnosti existovať nemôže, pretože — ako sám tvrdí, „pojem pravdy má len regulatívnu hodnotu“ (6, s. 318). Pravda predpokladá zhodu výrokov a teórií so skutočnosťou, ale na jej dosiahnutie nemáme dostatok prostriedkov, bránia tomu neprekročiteľné bariéry epistemologického charakteru. Veda tak operuje kategóriou pravdy ako mienkou, názorom, presvedčením vedcov. Ako taká je len *hraničným ideálom*, nie reálnou vlastnosťou výrokov vedy. Naša odveká snaha formovať obraz sveta vyznačujúci sa korešpondenčnou pravdivosťou je márnym, syzifovským úsilím — snažíme sa pochopiť svet, formulujeme hypotézy, konštruujeme teórie. Z nich vyberáme (tu Popper uplatňuje niečo na spôsob „kognitívneho darvinizmu“) tú, ktorá sa v „boji“ s ostatnými ukáže ako „najsilnejšia“. Avšak nemôžeme rozhodnúť o ich pravdivosti, ale len eliminovať tie, ktoré sú klamné. Otázka však znie: Ako poznať ich klamlivosť, ak nie sme schopní rozhodnúť o ich pravdivosti? Môžeme poznať zákony, o ktoré sa veda usiluje? Túto otázku považuje Popper za „metafyzickú“. Tvrdí, že „zákony, ktoré hľadáme, sú vždy hypotézy; kedykoľvek môžu

byť zavrhnuté“ (4, s. 247). Ich pravdivotná hodnota je fiktívna, sú len „dočasnými predpokladmi“. Ako dlho? Dovtedy, kým nebudú falzifikované.

Popperovo stanovisko môžeme označiť ako teoreticko-poznávací nihilizmus. Jeho „totálny kritický racionalizmus“, ktorý môžeme interpretovať ako tézu, že ľubovoľnú hypotézu je potrebné testovať (táto téza nie je nová, vo vede je bežná) je ním samotným znehodnotený tým, že ho stotožňuje s nemožnosťou dokázať platnosť vedeckého poznania. Sám síce požaduje, aby jeho „pankritický racionalizmus“ nebol interpretovaný skepticky. Ako inak však môže byť, keď i absencia empirického vyvrátenia nesvedčí o pravdivosti teórie (hoci aj pravdivosti relatívnej), ale len o jej „dočasnej akceptovateľnosti“.

Popper ignoruje historickosť ľudského poznania. Nepozná dialektický prechod od relatívnej k absolútnej pravde. Poznanie chápe ako čierno-bielu schému „lož — pravda“, pričom jej druhú stranu odmieta, resp. nepovažuje za dosiahnuteľnú. A mýli sa vtedy, resp. aj vtedy, keď sa nazdáva, že výrok nemôžeme celkom potvrdiť, môžeme ho len spoľahlivo falzifikovať. V skutočnosti ide o ten istý proces — ak nie je možné jedno, nie je možné ani druhé. Popper síce usiluje o „prvú neapologetickú filozofiu kriticismu“ a kriticismus samotný považuje za „hlavnú úlohu filozofie“, čím sa stáva „filozofom kriticismu par excellence“, zostáva však predovšetkým skeptikom, deštruuje vedu zo strany totálnej filozoficko-metodologickej kritiky. Ostro kritizuje „kognitívny esencionalizmus“ za jeho vieru v možnosti preniknúť k „podstatám“ poznávaného. Zostáva tak v hraniciach tradičného (a nielen tradičného) pozitivistického fenomenalizmu. Teórie samotné vznikajú „neempirickou“ cestou, iracionálne, intuitívne, konvenčne. Aj preto v tomto procese môže byť funkčná i filozofia. O výbere medzi nimi môže rozhodnúť „racionálna kritika“, ktorej základom je falzifikácia. Práve tá je preňho základom metateoretickej reflexie vedy, práve tá tvorí obsah a náplň metodologickej diskreditácie vedy, resp. jej vedeckých teórií.

Popperov metodologický postoj označujeme ako *falzifikacionizmus*. Je vedomou kontrapozíciou Wittgenstein-Carnapovej verifikačnej doktríny. Tvrdí, že v pozadí jeho postupu je *asymetria* verifikácie a falzifikácie. Verifikovať výrok nemožno nijakým konečným počtom potvrdzujúcich konštitúcií, avšak falzifikovať ho možno jediným výrokom, ktorý protirečí dôsledkom testovanej teórie. Dôsledkom asymetrie je „jednostranná falzifikovateľnosť univerzálnych výpovedí“ (4, s. 70).

Metodologickým východiskom falzifikacionizmu je Popperov nezmieriteľný postoj k induktivismu. Jednoznačne negatívne rieši tzv. *problém indukcie*, t. j. „otázku oprávnenosti induktívnych záverov“ (4, s. 28). Tvrdí, že „princíp indukcie je úplne zbytočný a nevyhnutne vedie k logickej nekonzistentnosti“ (4, s. 29), nie je možné odvodiť ho empiricky a je tak druhom apriorizmu. Súhlasí s Ch. Broadom, ktorý vyhýbanie sa riešeniu problému indukcie nazýva „škandalom vo filozofii“.

Empíriu je potrebné oslobodiť od indukcie, ponechať ju možno len ako nástroj previerky deduktívne konštruovaných systémov, a to v duchu falzifikacionizmu. Ako náhradu za ňu ponúka Popper „iracionálne elementy“ či „tvorivú intuíciu“ v Bergsonovom duchu. Takto — nazdáva sa, uskutočňuje zámenu induktívno-redukcionistickej koncepcie vedy (logického empirizmu) deduktívno-hypotetickou. Rozdiel sa dotýka predovšetkým testovania teórií.

Induktivizmus má v novovekej filozofii (najmä v jej anglickej verzii od F. Bacona) veľmi silné tradície. Popper túto nesporne vplyvnú tradíciu odmieta, a to kategoricky. Bacona obviňuje z toho, že konštruuje „mýtus vedeckej metódy“. Neberie však do úvahy, že faktickú plodnosť induktívnych postupov (najmä v dobe nástupu a konštituovania sa novovekej vedy) potvrdzujú dejiny vedy. Popper v skutočnosti útokom na indukciu eliminuje faktualno-objektívnu základňu ľudského poznania. Nie v praxi, ale „v hĺbkinách vedomia“ hľadáme zdroj poznania — taký je obsah jedného z Popperových epistemologických imperatívov. I. S. Narskij oprávnene v tejto súvislosti poznamenáva, že „tieto idey podobajú sa skôr učeniu o vrozených ideách a konvencionalizmu“ (11, s. 73), než empirickému prístupu, ktorý Popper slovne prioritizuje. Indukciu vidí skôr očami skeptika Huma, podľa ktorého nijaká jej forma nie je schopná poskytnúť dôveryhodné poznanie. Popper absolutizuje fakt, že nijaké pozorovanie nemôže prezentovať *všetky* fakty a že tak vedecké generalizácie *vždy* prekračujú hranice empirických predpokladov. Ignoruje skutočnosť, že dejiny ľudského poznania v praxi materializácie vedy dokazujú oprávnenosť induktívnych postupov (ak si súčasne uvedomíme hranice indukcie). A neberie do úvahy ani fakt, o ktorom sa viedol spor už v ranostredovekom období, že všeobecné neexistuje inak ako prostredníctvom jednotlivého a zvláštneho, že nemôže existovať onticky, ako vecná, materiálna entita. „Jednotlivé je *všeobecné*... Každé jednotlivé je (tak či onak) *všeobecné*“ (2, s. 385). Miera oprávnenosti indukcie je odvoditeľná z miery prezentácie všeobecného v jednotlivom. Marxistická teória poznania si dávno pred Popperom uvedomila slabosť a hranice indukcie absolutizovanej metodologickými teóriami. Engels v *Dialektike prírody* v tomto zmysle píše: „...induktívny výrok je vždy v podstate problematický“ (3, s. 198) a odmieta to, čo koniec-koncov urobil Popper — zámenu absolutizovanej indukcie rovnako absolutizovanou dedukciou. Adekvátne uplatnenie obidvoch je možné len vtedy, „keď máme na mysli ich spolupatričnosť, to, že sa navzájom dopĺňajú“ (3, s. 199).

Rigorózný Popperov antiinduktivizmus robí bezcennou samotnú ideu demarkácie. Úplné vylúčenie indukcie robí vedu nemožnou. Tým, že Popper „odrezal“ poznanie od jeho zmyslovo-empirickej základne, od induktívno-empirickej bázy, viedlo ho najprv k „racionalistickému apriorizmu“ (poznanie vzniká v „hĺbkinách“ rozumu) a neskôr ku konvencionalizmu, k čomu sa otvorene priznáva.

Falzifikacionizmus je dôsledkom akceptovania postulátu totálneho kriticismu. „Progresívna, antidogmatická teória je kritická — kriticismus je jej život“ (7, s. 34). Preto Popper tvrdí, že „teórie nikdy nie sú verifikovateľné ... nie verifikovateľnosť, ale *falzifikovateľnosť* systému je kritérium demarkácie“ (4, s. 40).

Popperov falzifikacionizmus je dogmatickou teóriou. Jeho zásluha nesporne spočíva v tom, že sa dôsledne a detailne zamýšľa nad procesmi, ktoré sú pre vedu nevyhnutné, t. j. nad spôsobmi negatívnej previerky vedeckých teórií. Falzifikacionizmus však nie je tak nový, za aký ho Popper vyhlasuje. Je v podstate tak starý, ako poznanie samotné, presnejšie, jeho idea sa aktualizovala v postupoch výskumníkov už v antike, patrí k elementárnej metodologickej výbave, a to každého, kto sa vedou vážne zaoberá.

Vážnym dôsledkom falzifikacionizmu je *antikumulativistické* stanovisko poznania pred jeho kontinuitnosťou, čo v podstate znamená absolutizáciu neúspechov vedy. V takomto chápaní sú dejiny vedy len nekonečnou reťazou omylov, vyvrátených hypotéz a falzifikovaných teórií. Nevyvrátiteľnosť nie je tak prednosťou teórie, ale jej nedostatkom. V zhode s Humom a Kantom Popper tvrdí, že zákony vedy z prírody neodvodzujeme, ale jej ich predpisujeme, konvenčne ich konštruujeme.

Princíp falzifikácie je len „negatívnym variantom princípu verifikácie“ (A. S. Bogomolov). Samotný Popper si bol vedomý mnohých ťažkostí, ktoré sú s ním spojené a preto odporúčal, aby nebol považovaný za „príliš prísne kritérium“. V podstate však nepredstavuje *novú* základňu demarkácie vedy a toho, čo je mimo nej. Neskôr pripúšťa, že existuje *predempirické* poznanie, formou i obsahom nezávislé na človeku, akési „poznanie vôbec“, patriace do tzv. „tretieho sveta“, o ktorom sa zmienime nižšie.

Popper smeroval k vlastnému modelu vedy. Podľa neho veda musí byť: a) *syntetická*, t. j. musí vyhovovať kritériu demarkácie v podobe falzifikovateľnosti, čiže nesmie byť metafyzickým systémom; b) *neinduktívna*, t. j. jej teórie nesmú mať v pozadí singulárne výpovede, nesmie na nich stáť ako ich zovšeobecnenie; c) *empirická*, t. j. musí byť možné vyvrátiť ju skúsenosťou, tzn. empiria nie je zdrojom poznania, ale nástrojom negatívnej previerky hypotéz; d) *objektívna* v zmysle možnosti intersubjektívnej testovateľnosti v duchu falzifikacionizmu. Takto budovaná veda vyhovuje normám „vedeckej racionálnosti“, čím Popper rozumie systém štandardov a normatívov „racionálneho rastu vedeckého poznania“. Samotné rozhodovanie o výbere týchto štandardov a normatívov je však iracionálnym aktom.

Veda je podľa Poppera sumou potenciálne eliminovateľných teórií, ktoré skôr alebo neskôr uvoľnia miesto iným. S tými to však dopadne rovnako. Vyvrátenie teórie je pre vedca väčším úspechom ako jej potvrdenie. Vedenie, poznanie je nanajvýš hypotetické, nekorešponduje so skutočnosťou. A predsa je zrejmé, že pravda a omyl vo vede len málokedy

vystupujú v „čistej podobe“, že „hranice pravdy každej vedeckej tézy sú relatívne, pretože sa rozširujú alebo zužujú ďalším rastom poznatkov“ (1, s. 125). Humovské „nepoznáme. len veríme“ parafrázuje Popper ako „nepoznáme, len tušíme“. V chápaní zákonov spoločenského vývinu sa blíži k novokantovskému idiografizmu, nakoľko „najdôležitejšie aspekty historického vývinu sú neopakovateľné“ (7, s. 340), a tak ich nemožno podľa Poppera zovšeobecniť. V tomto nachádza — ako sa sám nazdáva — jeden zo zdrojov svojej antimarxistickej pozície.

Svoju koncepciu rastu vedy považuje Popper za „vylepšenie a racionalizáciu“ dialektickej schémy F. Hegela. Je známa v nasledovnej podobe:

$$P_1 \rightarrow TT_{1...k} \rightarrow EE \rightarrow P_2$$

P_1 — vedecký problém, $TT_{1...k}$ — skúšobné teórie, EE — eliminácia mylných TT , P_2 — nový vedecký problém

Popper sa nazdáva, že jeho predstava podáva vysvetlenie toho, čo sa zvyčajne nazýva „tvorivou evolúciou“ alebo „emergentnou evolúciou“. V skutočnosti však o evolučné chápanie rastu vedy nejde, pretože celé poznanie má principiálne — podľa Poppera, hypotetický charakter. Nastupujúca teória nie je zdokonalením predchádzajúcej, je len jej dočasnou náhradou. Teórie sa nerozvíjajú, nezdokonaľujú, len „porážajú“ jedna druhú. Ide o akúsi „permanentnú revolúciu“, ktorej obsahom je zavrhovanie teórií a ich emergentné objavovanie sa, avšak bez skutočného rozvoja vedeckého poznania. Veda sa „začína i končí problémami“, poznávacia činnosť je interpretovaná v biologických termínoch, celkom chýba idea vnútornej kontinuity.

Popperova teória rastu vedeckého poznania nie je korektná, nezodpovedá reálnym dejinám vedy. Súhlasíme preto s J. N. Hattiangadim, ktorý tvrdí, že „popperovská teória vedy, napriek tomu, že je v nej uplatnená presnejšia metodológia, utrpela krach; preto je nevyhnutné konštruovať novú teóriu“ (12, s. 49). Možno až príliš prísne stanovisko, avšak plne v zhode s chápaním samotného Poppera.

Svojráznym zavŕšením Popperových názorov na povahu a podstatu vedeckého poznania je jeho teória *troch svetov*. Svet, ktorý nás obklopuje, má podľa tejto teórie trojstupňovú štruktúru. „Prvým svetom“ rozumie „...v podstate materiálny svet, svet prírody a jej súčasti, univerzum fyzikálnych entít“ (13, s. 36). Existuje však aj „svet mentálnych stavov“ zahrnujúci stavy vedomia, psychologické dispozície a podvedomé stavy, označovaný Popperom ako „svet dva“ (13, s. 38). „Tretím svetom“ je „svet obsahov myslenia, ... produktov ľudského vedomia“ (13, s. 38). Popperove prvé dva svety v podstate vyčerpávajú obsah klasického mind-body alebo psycho-fyzického problému. Sám sa nazdáva, že jeho originalita spočíva v konštruovaní tretieho sveta, ktorého obsah sa

usiluje podrobnejšie vysvetliť. „Mám na mysli svet produktov ľudského vedomia, napr. príbehy, mýty, vedecké teórie (pravdivé i nepravdivé), vedecké problémy, sociálne inštitúcie, umelecké diela; objekty III. sveta sú výsledkom našej práce, aj keď nie sú vždy výsledkom plánovanej produkcie individuálneho človeka“ (13, s. 38). Mnohé objekty „tretieho sveta“ majú formu materiálnych objektov a patria tak do „prvého“ i „tretieho“ sveta. Napr. sochy, obrazy, knihy, budovy. Ich obsah je produktom vedomia, je invariantný v ľubovoľnom počte kópií a patrí tak do „tretieho“ sveta. Ponúka sa tu analógia s Platónovými ideami ako jedinečnými „originálmi“ množstva nedokonalých kópií (aj keď toto prirovnanie samotný Popper odmieta).

Popper *ontologizuje* poznanie, resp. to, čo sám nazýva objektívnym poznaním. Jeho objektívnosť spočíva v možnosti oddeliť ho od poznávajúceho subjektu. Je to objektívované „poznanie bez poznávajúceho subjektu“. Práve ono má byť predmetom epistemológie. Popper tak napr. odtrháva poznanie od jeho nositeľa, substancionalizuje ho a potom ho dáva do protikladu svetu vecí i svetu ľudského myslenia. Namiesto reálnej vedy nastupuje svet „čistých ideí“.

Popperova *racionálna rekonštrukcia* v gnozeologickom zmysle predstavuje model klasického idealizmu. Sám svoju teóriu „troch svetov“ považuje za tzv. „emergentný realizmus“, čím naznačuje adialektické, náhle a nám skryté mechanizmy vzniku jednotlivých rovín bytia. Plní viacero funkcií. Je — okrem iného, formou klasického pozitivistického hľadania tzv. tretej cesty vo filozofii. Leninov názor na podobné snahy je dostatočne známy. V tomto zmysle sa Popper dopúšťa minimálne „troch hrubých chýb“ (pozri 14, s. 235); a) usiluje sa eliminovať problém prvotnosti jedného zo „svetov“; to, čo je len funkciou najvyššie organizovanej hmoty nadobúda štatút autonómnej reality; b) „tretí svet“ nie je odrazom „prvého“, nie je jeho kognitívnou kópiou, ale c) stáva sa jazykovou fixáciou ideí a súčasne „objektívnym duchom“.

Popperova teória „troch svetov“ je nejednoznačná a umožňuje viac interpretácií. Je v klasickom zmysle metafyzickou teóriou, predstavuje svojrázne vzkriesenie ontologického pluralizmu. Popper inštaluje z gnozeologického hľadiska dualizmus poznávania a poznania, odtrháva, ontologizuje výsledky poznania, autonomizuje ich v osobitnom „treťom svete“ a súčasne sa tak zbavuje poznávajúceho subjektu. Dosiahnuté poznanie sa stáva „logickou podstatou“, inauguruje sa na „večné“, nemenné a vo svojej existencii na človeku nezávislé.

Projekt „kritického racionalizmu“ Poppera obsahuje aj sociálno-filozofickú doktrínu, ktorá programovo plní úlohu antipoda historicko-materialistického chápania spoločnosti a jej vývinu. Dáva ho do protikladu k „nekritickému prorockému iracionalizmu“, ktorý sa usiluje o odhalenie zákonitostí spoločenského vývinu vychádzajúc z presvedčenia, že tieto objektívne jestvujú. Tento názor považuje za stanovisko tzv. historicizmu, svoj postoj kvalifikuje ako antihistorizmus. Je stúpencom

klasického buržoázneho reformizmu, usiluje sa o konštituovanie sociálnej teórie, ktorá sa stáva základom sociálnodemokratického chápania sociálnych javov v západoeurópskych krajinách po druhej svetovej vojne. Zavrhuje možnosť *teoretickej* histórie ako vedy, ktorá by mohla slúžiť ako základ sociálneho predvídania. Práve jeho „kritický racionalizmus“ má byť alternatívou — ako sa nazdáva, marxizmu. Nie triedy boj, ale „racionálna kritika“, nie socialistická revolúcia, ale „sociálne inžinierstvo“ ako základ riešenia a výberu najrôznejších „sociálnych alternatív“. Odporúča „nenásilné“ riešenie sociálnych konfliktov, v ktorom namiesto ľudí „hynú len teórie“, a to formou „racionálnej diskusie“. Uvedené názory Poppera funkčne predstavujú formu apológie buržoázneho sociálneho usporiadania, ktoré je „prirodzeným“ poriadkom a snahy o jeho revolučné prekonanie sú iluzórne. Tvrdí to napriek tomu, že jeho výroky sú v zjavnom rozpore s historickou skutočnosťou.

S Popperovou teóriou „kritického racionalizmu“ sa stalo to, čo sám predpovedal každej teórii: stala sa predmetom „racionálnej kritiky“ a ustúpila do úzadia. Popperovstvo sa nestalo životaschopnou metodologickou ani metafyzickou koncepciou. Najmä preto, že nedokázalo prekonať *podstatné* nedostatky, medzi ktoré patrí to, čo sám Popper vytýkal logickým empirikom: rozpor s reálnym procesom vývinu vedeckého poznania. Neporadil si s filozofickými a epistemologickými východiskami *pozitvistickej* filozofie a metológie vedy. Naopak, smeruje skôr naspäť. Absolutizovaný hypotetizmus ako atributívny znak poznania svojimi koreňmi siaha k Humovi, u Poppera je len logicky prepracovanejšou formou skepticizmu. A nadto, oživuje niektoré aspekty objektívneho idealizmu (aj keď sa k nemu výslovne nehlási), a to najmä v teórii „troch svetov“. Nedoceňuje mimovedecké, sociálno-praktické aspekty vedy. V duchu Russellovho tvrdenia, že všetko ľudské poznanie je neespoľahlivé, nepresné a čiastkové, usiluje sa, paradoxne, vybudovať „spoľahlivú“ a „presnú“ epistemológiu, resp. epistemologicko-metodologickú koncepciu vedy. Výsledkom však je epistemologický *katastrofizmus*, ktorý postupne ustupuje z horizontov súčasnej buržoáznej filozofie a logiky vedy.

LITERATÚRA

1. LENIN, V. I.: Materializmus a empiriokriticizmus. Bratislava 1967.
2. LENIN, V. I.: Spisy. Zv. 38. Bratislava 1961.
3. ENGELS, F.: Dialektika prírody. Bratislava 1976.
4. POPPER, K. R.: The Logic of Scientific Discovery. London, New York 1959.
5. The Philosophy of K. Popper. Ed. by P. A. Schlip. La Salle, Illinois, Open Court, The Library of Living Philosophers 1974.
6. POPPER, K.: Objective Knowledge. An Evolutionary Approach. Clarendon Press, Oxford 1973.
7. POPPER, K. R.: Conjectures and Refutations. The Growth of Scientific Knowledge. New York, London 1962.
8. WARNOCK, G. J.: English Philosophy Since 1900. Oxford 1969.

9. LEWIS, J.: Science, Faith and Skepticism. Cit. podľa rus. prekladu Nauka, vera i skepticizm. Progress, Moskva 1966.
10. NIKIFOROV, A. L.: Ot formal'noj logiki k istorii nauki. Nauka, Moskva 1983.
11. „Kritičeskij racionalizm“ — filosofija i politika. MysI, 1981.
12. HATTIANGADI, J. N.: After Verisimilitude. In: 5th International Congress of Logic. Methodology and Philosophy of Science 1975.
13. POPPER, K. R. — ECCLES, J. C.: The Self and Its Brain. Berlin, New York, London 1977.
14. BOGOMOLOV, A. S.: Anglijskaja buržuaznaja filosofija XX. veka. MysI, Moskva 1973.

ПОППЕРОВ „КРИТИЧЕСКИЙ РАЦИОНАЛИЗМ“ И РЕСТАВРАЦИЯ МЕТАФИЗИКИ

Франтишек Мигина

Видным представителем буржуазной философии, методологии и логики науки за последние полвека является К. Р. Поппер. Его интеллектуально развитие мотивировано критическим отношением к концепциям логических эмпириков. Он является основателем концепции „критического рационализма“, в которой находит исходный пункт своей динамической методологической концепции. Анти-индуктивистская позиция у него постепенно трансформируется в критическо-рационалистическую модель науки, для которой характерны фальсификационизм, феноменализм, поэтический скептицизм, ярко выраженный гипотетизм по отношению к правдивости научных изречений и т. п., не исключая конвенционализм как метод выбора параллельно существующих альтернативных изречений и теорий. Выражением упомянутых Попперовых концепций является и его модель роста научного познания. Позднее он продолжает свою попытку реставрировать метафизику в концепции „трех миров“, посредством которой он обновляет не только метафизику в классическом смысле слова, но и некоторые аспекты объективного идеализма платоновского типа. Своим анти-историзмом он критически реагирует на историческо-материалистическую концепцию истории и становится теоретиком современного буржуазного социального реформизма.

POPPERS „KRITISCHER RATIONALISMUS“ UND DIE RESTAURATION DER METAPHYSIK

František Mihina

K. R. Popper ist ein einflussreicher Repräsentant bürgerlicher Philosophie, Methodologie und Wissenschaftslogik in der zweiten Jahrhunderthälfte. Seine intellektuelle Entwicklung wurde durch das kritische Verhältnis zu den Konzeptionen der logischen Empiriker motiviert. Er hat die Konzeption des „kritischen Rationalismus“ herausgearbeitet, die Ausgangspunkt seiner dynamischen methodologischen Konzeption wurde. Die antiinduktivistische Einstellung wird allmählich in ein kritisch-rationalistisches Wissenschaftsmodell transformiert, für welches der Falsifikationismus, Phänomenalismus, erkenntnistheoretischer Skeptizismus, ein exponierter Hypothetismus im Verhältnis zum Wahrheitsgehalt der Wissenschaftssätze und dgl., den Konventionalismus als Selektionsmethode parallel existierender alternativer Sätze und Theorien nicht ausgeschlossen, charakteristisch sind. Kennzeichnend für Poppers Konzeptionen ist auch sein Modell des Wachstums wissenschaftlicher Erkenntnis. Sein Bestreben die Metaphysik zu restaurieren aktualisiert er in der Konzeption der „drei Welten“, durch die er nicht nur die Metaphysik im klassischen Wortsinn, sondern auch einige Aspekte des objektiven Idealismus platonischen Typs erneuert. Durch seinen Antihistorismus reagiert er kritisch auf die historisch-materialistische Geschichtskonzeption und wird zum Theoretiker des zeitgenössischen bürgerlichen Sozialreformismus.